

УДК 811.111'373'42

[https://doi.org/10.18524/2307-4604.2021.2\(47\).245929](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2021.2(47).245929)

ОБРАЗ ЇЖИ У ДЗЕРКАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Стаття 1.

Колегаєва І.М.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
ORCID 0000-0002-5-73-2184

*Дана стаття розпочинає цикл публікацій, присвячений фразеологічній презентації образу їжі в англійській і українській мовах. Із фразеологічних словників кожної мови було виокремлено загальну вибірку ідіом, які реалізують когнітивні моделі: (а) ХТОСЬ СПОЖИВАЄ ЩОСЬ (ЯКОСЬ) і (б) ХТОСЬ ГОДУЄ ЧИМОСЬ (КОГОСЬ). В даній статті порівняльному аналізу підлягають **фразеологічні одиниці (ФО)**, які вербалізують центральну складову обох моделей (а) ЩОСЬ і (б) ЧИМОСЬ, тобто розглядається, як ословлюється компонент їжа, (а) те, що споживається (з'їдається чи випивається) і (б) те, чим годують, частують, у фразеологічних одиницях двох неспоріднених мов. Відповідні ФО утворюють часткову вибірку обсягом 380 одиниць англійської і 538 одиниць української мов. В залежності від опорного елемента всі ФО згруповані у кластери. Опорним елементом кожного кластера виступають **номінативні одиниці (НО)**, що називають той чи той споживаний продукт. Таких кластерів утворюється: 110 англійських і 98 українських. Всі кластери розподілені на зони в залежності від кількості ФО, що припадають на кожну конкретну НО. Високочастотна зона містить 10 англійських НО, вжитих у 81 ФО, і 13 українських НО, вжитих у 171 ФО. Середньочастотна зона обіймає 35 англійських НО (89 ФО) і 33 українських НО (117 ФО), найбільшою є низькочастотна зона із 65 англійських НО (стільки ж ФО) і 52 українських НО (стільки ж ФО). Порівняльний аналіз показав, що вживання еквівалентних НО в різних мовах рідко виливається в еквівалентні ФО, неспівпадіння існують в образній, оцінній сферах, в продуктивності НО. В статті пропонується нове термінопоняття **ендемичні НО**, що передбачає номінативні одиниці, присутні в одній виборці фразеологізмів на позначення їжі і відсутні в іншій мові. Аналіз, порівняння і лінгвокультурологічний опис розглядуваних фразеологізмів виконаний передусім на матеріалі високочастотних зон обох вибірок.*

Ключові слова: ендемічні номінативні одиниці, ідіома, когнітивна модель, фразеологія.

THE IMAGE OF FOOD IN THE MIRROR OF ENGLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGY

Article 1.

Kolegaeva I.M.

doctor of philological sciences, professor,
Odessa I.I. Mechnikov National University
ORCID 0000-0002-5-73-2184

*This article begins a series of publications devoted to the phraseological presentation of the image of food in English and Ukrainian. From the phraseological dictionaries of each language, a general sample of idioms that implement certain cognitive models was singled out. The models are: (a) SOMEONE CONSUMES SOMETHING (SOMEHOW) and (b) SOMEONE FEEDS SOMETHING (TO SOMEONE). In this article, the **phraseological units (FU)** are subjected to comparative analysis of the central component of both models (a, b) SOMETHING, i.e. we consider how the food component is verbalized: (a) what is consumed (eaten or drunk) and (b) what is fed, treated to in the*

phraseological units of two unrelated languages. Corresponding FUs form a partial sample of 380 English and 538 Ukrainian idioms. Depending on their basic element, all FUs are grouped into clusters. Nominal units (NU), which name this or that consumed product, are the basic elements of idioms. The samples comprise: 110 English and 98 Ukrainian clusters. All clusters are divided into frequency zones depending on the number of FUs for each specific NU. The high-frequency zone contains 10 English-language NUs used in 81 FUs and 13 Ukrainian NUs used in 171 FUs. The medium frequency zone comprises 35 English NUs (89 FUs) and 33 Ukrainian NUs (117 FUs), the largest is the low-frequency zone of 65 English NUs (as many FUs) and 52 Ukrainian NUs (as many FUs). Comparative analysis has shown that the use of equivalent NUs in the two analyzed languages rarely results in equivalent FUs, discrepancies exist in the figurative, evaluative areas as well as in the NU's productivity. The article proposes a new concept of endemic NU, which implies nominative units present in one sample of phraseology to denote food and absent in the sample of the other language. The analysis, comparison and linguo-cultural description of the considered phraseological units are performed mainly on the material of high-frequency zones of both samples.

Key words: *endemic nominal units, idiom, cognitive model, phraseology.*

Вступ. Широко відомою є максима "Треба їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти". Вона належить Сократові. Пропоную наразі відволіктися від філософської настанови цього судження стосовно цінностних орієнтирів у людському бутті. Натомість звернімо увагу на ключові слова максими – *жити* і *їсти*. Біологи визначають поняття *життя* таким чином: життя – це безперервний процес обміну матерією та енергією між організмом та довкіллям. Організм одержує енергію через їжу завдяки обміну речовин з середовищем. Водночас визначення поняття *їжа* є наступним: *їжа, пожива, наїдок*, (заст.) *їствó*, – це все, що споживає людина й інші живі істоти для підтримання життя, харчі. Людина, як і будь-яка інша біологічна істота, потребує постійного поповнення своїх енергетичних запасів, які потрапляють в організм ззовні, передусім у процесі споживання їжі. Таким чином *життя* і *їжа* виявляються наріжними каменями у найширшому трактуванні феномену ЛЮДИНА. Тому не дивно, що їх роль осмислювалась не тільки у біологічному вимірі, але і в інших вимірах людського буття, зокрема соціальному, культурному, філософському тощо.

Згадаймо знамениту «піраміду Маслоу». Так в світовій науці називають теорію, розроблену Абрахамом Маслоу (1908-1970) і позначену автором як «ієрархія потреб», згідно з якою потреби людини ієрархічно улаштовані: від нижчих – фізіологічних – до більш високих – соціальних, естетичних і духовних потреб, або мотивацій. А. Маслоу в своїх фундаментальних публікаціях (Maslow 1943; Maslow 1954) стверджує, що поведінкова мотивація людини як у філогенезі, так і в онтогенезі базується на підпорядкуванні одних потреб іншим, і поки не задоволені потреби нижчого щабля ієрархії, не можуть бути затребувані і задоволені потреби вищого щабля. Ступені ієрархії А. Маслоу позначив як *needs* (потреби) і розташував їх по зростаючій: "*physiological*", "*safety*", "*belonging and love*", "*social needs*" or "*esteem*", "*self-actualization*".

Бачимо, що базовими, початковими виявляються фізіологічні потреби. За твердженням психолога Б. Карвасарського, «потреби нижчих рівнів є генетично більш ранніми і мають більше значення для виживання, ніж потреби більш високих рівнів» (Карвасарский, 2004: 87). До таких потреб належить угамування

голоду, спраги, сну, сексуальної потреби і т. п. Звернімо увагу на базову потребу в угамуванні голоду і спраги. «Людський розум формувався в процесі постійного задоволення біологічних потреб людини. Спочатку він опановував оточуючими людиною конкретними предметами, складаючи про них уявлення. Вони і утворюють найдавніший шар нашої свідомості» (Ортега-і-Гассет, 1990: 75).

Смакові відчуття (те, як людина сприймає їжу і питво смаковими рецепторами) грали надзвичайно важливу роль в процесі людського пізнання світу і виживання в світі. Відповідно, кванти інформації, одержувані по каналах густаторної (смакової) модальності, міцно запам'ятовувалися в філогенетичній пам'яті людини як біологічного виду. Згодом вони трансформувалися у відчуття людини як соціальної істоти, перетворюючись в ході історичного розвитку в кванти нової інформації, вже позбавленої своєї споконвічної чуттєвої «прив'язки».

На базі сенсорної лексики смаку розвинулися лексичні одиниці іншої, часто образної і завжди оціночної семантики. За даними С.Л. Рубінштейна, «смакові відчуття, породжувані хімічними речовинами, впливаючи на вегетативні функції, обумовлюють приємний або неприємний емоційний фон самопочуття» (Рубінштейн, 2002: 241). За даними нашого дослідження це ясно простежується у фразеологічному фонді кожної мови, в даному випадку англійської та української мов.

У фразеології надзвичайно яскраво і образно відбиваються різні аспекти життя людини, передусім людини соціальної. Культурні практики функціонування людської спільноти дуже часто пов'язані із ритуалом прийому їжі, годуванням, частуванням. Це потрапляє у фокус ословлення людського життя саме крізь призму фразеологізмів, ідіом, прислів'їв тощо.

Матеріал і методи дослідження. Мета даної публікації полягає у викладі аналітичного порівняльного опису фразеологічних одиниць англійської і української мов. Розглядові підлягали лексикографічно зареєстровані **фразеологічні одиниці (ФО)**, в яких вербалізується образ їжі (в тому числі споживання, частування їжею). **Матеріал дослідження** становлять 380 ФО англійської мови і 538 ФО української мови, вилучені із фразеологічних словників цих двох мов. У відносних цифрах кожна вибірка складає 8 % англійського фразеологічного вокабуляру і 23% україномовного. Такою є **загальна вибірка**.

В межах даної публікації аналізувалась **часткова вибірка**, а саме розглядаються тільки ті ФО, в яких називається **продукт** споживання, тобто їжу як таку. **Процеси** споживання і частування увійдуть до інших часткових вибірок і становитимуть матеріал окремого аналітичного опису в подальших публікаціях.

Методи, що було використано у даному дослідженні, є загальнонаукові методи спостереження, співставлення, кількісного вимірювання. До спеціальних методів відносяться лексикографічний опис, семантичний аналіз, образно-стилістична характеристика, лінгвокогнітивне та лінгвокультурологічне трактування досліджуваних фразеологізмів.

Результати та обговорення. Часткова вибірка, що розглядатиметься в даній публікації, є результат виокремлення із загальної вибірки тільки тих лексикографічно зафіксованих одиниць, що містять номінацію продукту харчового споживання, інакше кажучи, це фразеологічні одиниці, чия семантика містить сему *їжа*. У більшості таких ФО носієм такої семи виявляється сам іменний компонент, наприклад, *break bread with smb* [share a meal with smb] <— *bread* [a staple food made from flour], *відірвати шматок хліба від рота* [відмовити собі у найнеобхіднішому заради к-сь] <— *хліб* [харчовий продукт, що випікається із борошна]. У вибірку, що наразі становить матеріал дослідження, включені також нечисленні ФО, в яких сема *їжа* міститься у іншому компоненті ФО, наприклад, *taste blood* [achieve an early success that stimulates further efforts] <— *taste* [to eat or drink a small quantity of], *винити всю кров* [дуже виснажувати, знесилювати к-сь] <— *пити* [ковтати якусь рідину для гамування спраги].

У когнітивному вимірі ФО загальної вибірки вписуються у наступні формули (а) ХТОСЬ СПОЖИВАЄ ЩОСЬ (ЯКОСЬ) і (б) ХТОСЬ ГОДУЄ ЧИМОСЬ (КОГОСЬ). Фразеологічні одиниці часткової вибірки, що розглядається зараз, вербалізують центральну складову обох когнітивних формул (а) ЩОСЬ і (б) ЧИМОСЬ, тобто розглядаємо, як ословлюється компонент *їжа*, (а) *те, що споживається (з'їдається чи випивається)* і (б) *те, чим годують, частують*, у фразеологічних одиницях двох неспоріднених мов.

Обрахунки проаналізованого матеріалу показують, що обсяги англійської і української вибірок неоднакові. Українських одиниць на третину більше, ніж англійських: 340 укр. ФО і 232 англ. ФО. Перед тим як перейти до лексико-семантичного опису матеріалу, проведемо ще один етап кількісного аналізу. В зазначеному пулі ФО кожної мови фразеологічні одиниці були згруповані у кластери з тим чи тим опорним компонентом – назвою споживаного продукту. Такий кластер може налічувати від 33 до 1 фразеологізму. Тобто якась **номінативна одиниця (НО)** могла бути зареєстрована в єдиній наявній ФО, а інша НО – в кількох десятках різних ФО.

Зіставляючи перелік номінативних одиниць і перелік фразеологічних одиниць, де вжиті ці номінації, отримуємо **показник середньої частотності** вжитку (**Fr**). Цифри в нашому матеріалі такі: Fr англ. = 2.1, Fr укр. = 3.5. Висновуємо наступне – англійська вибірка демонструє нижчу середню частотність вжитку одних і тих самих номінацій їжі, аніж українська. Інакше кажучи, українська мова частіше повторює ту чи ту номінативну одиницю у різних фраземах (до прикладу *хліб* є опорною лексевою в 33 різних ФО), тоді як англійська фразеологія вживає більш розгалужену мережу номінативних одиниць на позначення їжі (до прикладу найчастотніша номінація, як і в українській виборці *bread* вжита лише в 11 фраземах).

В залежності від продуктивності опорної номінативної одиниці (НО) на позначення їжі (**абсолютна частотність Fa**) всі номінації було розподілено на 3 частотні зони: високочастотні номінації (Fa = 5 – max.), середньочастотні (Fa = 2 – 4) і низькочастотні (Fa = 1). Примітно, що обсяги кожної зони приблизно

збігаються в англомовній і україномовній вибірці: на *високочастотну* зону припадає 9% англомовних номінацій (в абсолютних цифрах це 10 НО) і 13 % українських (13 НО), *середньочастотна* зона обіймає 32 % англійських (35 НО) і 34% українських номінацій їжі (33 НО), а *низькочастотна* зона, в яку входять номінації, що зареєстровані тільки в 1 ФО, займає 59% (65 НО) англійських і 53 % українських НО (52 одиниці).

При цьому звернімо увагу, що розподіл фразеологічних одиниць по зонам частотності в абсолютних і відсоткових цифрах значною мірою варіює у вибірках по двом мовам. *Високочастотна* зона англомовної вибірки представлена 81 фразеологічною одиницею (35 %), водночас українська вибірка реєструє 171 фразему (50%). *Середньочастотна* зона містить 89 ФО (38 %) в англійській вибірці і 117 ФО (35 %) в українській. *Низькочастотна* зона англійської фразеології на позначення їжі включає 65 фразем (27%), в українській фразеології ці показники становлять 52 фраземи (15 %).

Інтерпретуючи ці кількісні показники, ще раз зауважимо, що англомовний фразеологічний фонд використовує більш варіативну палітру назв їжі, одні і ті самі номінації вживаються не так часто в різних фраземах, як це відбувається в українському фразеологічному фонді. Пор.: більше чверті (27%) англійських НО утворюють власні (одиничні) фразеологічні одиниці, а в українській фразеології налічується менше однієї шостої таких НО (15 %).

На завершення кількісного аналізу матеріалу вивчення, звернімося до порівняння якісно-кількісних показників двох вибірок, а саме відповімо на запитання: *скільки* номінативних одиниць на позначення їжі співпадають в обох вибірках, *якими* є ці спільні НО? Відповідь є наступною: 30 номінативних одиниць, що утворюють фраземи, називають ідентичні продукти споживання. У відносних показниках це становить 27 % в англомовній вибірці (загальний перелік НО = 110) і 33 % в україномовній (загальний перелік = 98 НО).

Більшість таких спільних НО, зрозуміло, розташовані у *високочастотній* зоні. В англійському переліку із 10 високочастотних НО 9 є спільними, це *bread, salt, nut, butter, milk, egg, pie, meat, bean*. Український перелік високочастотних НО на позначення їжі у фразеологічних зворотах дещо відрізняється, це *хліб, сіль, молоко, горіх, масло, мед, жир, перець*. Жирним курсивом надані НО, які є спільними в високочастотній зоні обох мовних переліків, нежирним курсивом представлені НО, які є спільними для обох переліків, але при цьому не співпадають за частотними показниками. Так, наступні високочастотні НО англійської мови мають українські відповідники, які проте розташовані в середньочастотній чи низькочастотній зонах, порівняймо, наприклад, *egg* (Fa = 9) <—> *яйце* (Fa = 1), *meat* (Fa = 7) <—> *м'ясо* (Fa = 4), *pie* (Fa = 8), *bean* (Fa = 6) <—> *пиріг, боби* (Fa = 1). Своєю чергою українські НО проявляють таку ж особливість: *мед* (Fa = 21) <—> *honey* (Fa = 1), *жир* (Fa = 7) <—> *fat* (Fa = 4), *перець* (Fa = 6) <—> *spice* (Fa = 1).

Крім того, в переліку НО присутні так би мовити, "*ендемичні*" одиниці, тобто такі, які взагалі не згадуються у фразеологічному переліку назв їжі іншої мови. Зрозуміло, що найширше вони представлені в низькочастотних зонах, але

є вони і в високочастотних зонах. В англomовному переліку (в/ч зона) це *cake* (Fa = 10), в українському переліку (теж в/ч зона) ендемічними є *каша* (Fa = 15), *сало* (Fa = 10), *мак* (Fa = 9), *кислиці*, *тісто* (Fa = 5). Про ендеміки мова піде згодом, а зараз звернімо увагу на спільні НО **середньочастотної** зони.

В англійському переліку їх 9 одиниць, окрім вже згадуваної НО *fat* <—> *жир*, це *loaf* (Fa = 4) <—> *буханці* (Fa = 1), *cheese* (Fa = 3) <—> *сир* (Fa = 2), *mustard* (Fa = 3) <—> *гірчиця* (Fa = 2), *pill* (Fa = 3) <—> *пілюля* (Fa = 2), *biscuit* <—> *крендель* (обидва Fa = 2), *fish* <—> *риба* (обидва Fa = 2), *water* (Fa = 2) <—> *вода* (Fa = 3).

В українському переліку, окрім наведених раніше, наступні НО мають англomовні відповідники: *garбуз* (Fa = 4) <—> *gourd* (Fa = 1), *кров* (Fa = 3) <—> *blood* (Fa = 1), *серце* (Fa = 3) <—> *heart* (Fa = 1), *юшка* (Fa = 3) <—> *broth* (Fa = 1), *морква* (Fa = 2) <—> *carrot* (Fa = 1), *олія* (Fa = 2) <—> *oil* (Fa = 4), *пиво* (Fa = 2) <—> *beer* (Fa = 1).

В **низькочастотній** зоні англomовного переліку спільними НО (крім раніше згаданих) є такі (всі зазначені одиниці мають показник Fa = 1): *cracker* <—> *сухар*, *cream* <—> *вершки*, *crow* <—> *тава*, *onion* <—> *цибулька*. Перелік спільних НО на позначення їжі в українській фразеології (низькочастотна зона) вже згадувався вище (*боби*, *буханці*, *вершки*, *тава*, *крендель*, *пиріг*, *сухар*, *цибулька*, *яйце*). До цього додамо лише одну пару номінативних одиниць: *burяк* <—> *beetroot*.

Невід'ємною характеристикою фразеологізмів є образна трансформація їхньої семантики. Вважаємо за доцільне порівняти фразеологізми на позначення їжі у відповідному аспекті, а саме виявити співпадіння//розбіжності семантичних трансформацій в англійських та українських ФО зі спільними опорними НО. Порівняймо фрази, що очолюють частотні списки обох мов. Нагадаймо, що найвищий показник продуктивності належить в кожній мові кластеру із опорним словом *bread* (Fa = 11) і *хліб* (Fa = 33). Зіставляючи відповідні ФО, бачимо дуже невелике співпадіння між образами, що породжені англійськими і українськими фразеологічними одиницями. Єдиною такою еквівалентною парою ФО виявляється ***take the bread out of people's mouths*** [deprive people of their livings, especially by competition or unfair working practices] // ***відбивати / відбирати хліб*** [позбавляти кого-небудь заробітку, беручись за ту саму роботу].

Англійська фразеологія активно експлуатує образ хліба з маслом: ***know on which side your bread is buttered*** [know where your advantage lies], ***want your bread buttered on both sides*** [want more than is reasonable to expect], ***have your bread buttered on both sides*** [be in a state of easy prosperity], ***someone's bread and butter*** [someone's routine work to provide an income]. В українській фразеології не знаходимо аналогічних образів. Харчові продукти, з яким пов'язаний образ хліба, – це сіль і вода: ***ділити хліб-сіль*** [спільно харчуватись, жити спільними інтересами], ***перебиватися з хліба на воду/сіль***, ***посадити на хліб та воду***. Українська фразеологія в свою чергу активно використовує різні атрибутивні компоненти у ФО із компонентом *хліб*: ***казений хліб***, ***сухий хліб***, ***чужий хліб***, ***проханий хліб*** [милостиня], ***тяжкий хліб***, ***легкий хліб***, ***святий хліб***.

В англійській фразеології НО *bread* часто використовується в алюзивних (цитатних) ФО. Прецедентним текстом слугує Біблія: ***cast your bread upon the waters*** [do good without expecting gratitude or immediate reward. This expression comes from Ecclesiastes: 'Cast thy bread upon the waters: for thou shalt find it after many days]; ***man cannot live by bread alone*** [people have spiritual as well as physical needs. This phrase comes from Matthew, where the passage continues 'but by every word that proceedeth out of the mouth of God']. Історична практика роздачі зерна і проведення гладіаторських боїв в давньому Римі закріпилася у ФО ***bread and circuses*** [material benefits and entertainment employed by rulers or political parties to keep the masses happy and docile. *Bread and circuses* is a translation of the Latin phrase *partem et circenses*, which appeared in Juvenal's *Satires*, and which alludes to the Roman emperors' organization of grain handouts and gladiatorial games for the populace].

Алюзивність українських фразем із НО *хліб* стосується культурних практик українського етносу, а саме стародавнього обряду сватання: у разі згоди свати і батьки нареченої обмінювались хлібами, а також перерізали хліб. Відбиття цього ритуалу закріпилось у двох ФО ***обміняти хліб святий; перерізати хліб*** [дати/дістати згоду на шлюб].

Значно менш віддаленою у часі виявляється практика розрізання хліба в англійському етносі. В середині минулого століття в магазинах з'явилась широко розрекламована новинка – упакований нарізний хліб. Жартівлива ФО базується на рекламній формулі ***the best (or greatest) thing since sliced bread*** [a notable new idea, person, or thing. This phrase alludes to the mid 20th-century advertising promotions for packed, pre-sliced loaves].

Випадки деперсоніфікації у фразеологічному фонді (серед ФО із опорною НО *хліб*) знаходимо тільки в українській мові. Дочка, яка вийшла заміж і живе не з батьками, отримала позначення ***відрізана скибка від хліба***. А нерозумна, ні до чого не здатна людина уподібнена до безглузлого споживання традиційних харчових продуктів українців: ***дурне сало без хліба***.

У високочастотній зоні англійського і українського переліків фігурує НО *salt* (Fa = 10) і *сіль* (Fa = 21). Аналізуючи відповідні кластери фразеологічних одиниць, звертаємо увагу на формальне чи формально-смісловне співпадіння кількох ФО в двох мовах. Ідентичними за значенням і формою є алюзивні ФО ***the salt of the earth*** [a person or group of people of great kindness, reliability, or honesty. This phrase comes from Mathews 5:14 *Ye are the salt of the earth, but if the salt have lost his savour, wherewith shall in be salted?*] та ***сіль землі*** [(книжн.) найкращі, найвидатніші представники народу].

Схожою за семантикою і формою є наступні ФО ***rub salt into someone's wound*** [make a painful experience even more painful for someone] і ***сипати сіль на рану*** [викликати тяжкі спомини, нагадуючи комусь про те, що хвилює, завдавати душевного болю]. Цікавим є випадок формального співпадіння англійської і української ФО при їхній семантичній розбіжності. Так, наприклад, англійська ФО ***put salt***

on the tail має жартівливе значення спіймати когось, таку пораду дають дитині про те, як можна впіймати пташку [capture, this phrase alludes to humorous advice traditionally given to young children about the best way to catch a bird]. В українській фразеології функціонують дві ФО із уявною ситуацією *сипати сіль на хвіст*, але їх значення відмінне від англійської ФО: *насипати солі на хвіст* [надто досадити комусь, завдати неприємностей] і *сипати зайцям солі на хвіст* [марно погрожувати, обіцяти скоїти щось неприємне].

Висока вартість солі (як це було у минулому) відбита в англійській метонімічній ФО *worth your salt* [good or competent at the job or profession specified] а також в алюзивній ФО *sit below the salt*, яка походить із прадавньої культурної традиції розміщати гостей за бенкетним столом згідно їх рангу, що вищим був цей ранг, то ближчим до єдиної сільнички сидів гість, звідси і метафорична трансформація значення ФО [be of lower social standing or worth. This expression derives from the former custom of placing a large salt cellar midway down a long dining table at which people were seated in order of rank].

Смакові якості солі віддзеркалені у ФО *take something with a pinch (or grain) of salt* [regard something as exaggerated; believe only part of something], багато солі не можливо з'їсти, лише дуже маленьку кількість = не варто вірити всьому, що тобі говорять, лише (невеликій) частині. Дієтологи стверджують, що добова норма споживання солі людиною становить 15 гр., з яких приблизно 10 гр. міститься у самих споживаних продуктах, отже солі як такої людині потрібно лише 5 гр. на добу. Ці цифри унаочнюють гіперболічність наступної української ідіоми *не один пуд солі з'їсти* [довго жити з кимось, зазнати чималих випробувань у спільних діях]. Нагадаємо, що пуд дорівнює 16 кг. Зрозуміло, що з'їсти кілька пудів солі навіть живучи дуже довго поруч нереально, тобто ФО є образною і гіперболічною.

Гострий і неприємний смак солі обігрується в цілій низці українських ФО: *сіль тобі на язик* [побажання невдачі, лиха], *відважити солі* [відповісти грубо, образливо, уїдливо], *додати солі* [(про висловлювання) робити дошкульнішим, уїдливішим], *солоні приходиться* [у скрутному становищі, у важких умовах]. Ідучий ефект солі на слизову оболонку відбитий у ФО *як сіль в оці* [неприємний, такий, що заважає, дратує, завдає прикрощів].

Як бачимо, в обох мовах НО *salt, сіль* є амбівалентною за оцінною ознакою: вона є цінною речовиною, і вона ж може бути шкідливою, такою, що завдає болю.

В зоні високочастотних номінативних одиниць на позначення їжі знаходяться опорні одиниці *milk* (Fa = 5) і *молоко* (Fa = 17). Єдиним випадком співпадіння трансформованої семантики в англійській і українській фразеології виступають ФО на позначення цілковитого матеріального благополуччя. Образ запозичено із Біблії, про що інформує дефінітивна стаття в англійському словнику *milk and honey* [prosperity and abundance. This expression alludes to the prosperity of the Promised Land of Israel in the Bible (*Exodus* 3:8)]. Аналогічний образ вербалізується українськими ФО, які маркуються як поетичні, їхнє біблійне походження не указується: *медові та молочні ріки; молочні ріки і*

киселеві береги [(поет.) повний достаток, добробут, благополуччя]. Інакший образ повного матеріального достатку і заможного життя вимальовується в українській ФО **хіба лише пташиного молока немає**.

Решта фразеологічних одиниць з опорним компонентом *milk* і *молоко* не співпадають у двох мовах, вони апелюють до різних ситуацій людського досвіду. Широко відомою є англійська ФО ***cry over spilt (or spilled) milk*** [lament or make a fuss about a misfortune that has happened and that cannot be changed or reversed]. В давні часи такий продукт як кокосовий горіх був невідомий слов'янському етносу, але навіть представники англосаксонського етносу не були добре обізнані із цим продуктом, про що свідчить ФО ***the milk in the coconut*** [a puzzling fact or circumstance]: наявність молока (саме так виглядає сік кокосового горіху) всередині горіху викликає здивування, тому і вся ФО означає щось дивовижне. Англосаксонська культура також слугує джерелом появи ФО. Так, фразеологічна одиниця ***the milk of human kindness*** на позначення людського співчуття до інших [care and compassion for others] походить із Шекспірівської трагедії "Макбет".

Українська фразеологія широко висвітлює вікову характеристику людини, відсилаючи до образу немовляти, що годується материним молоком: ***ще губи в молоці; з молоком матері; молоко на губах витри, ще материне молоко на губах не обсохло***. Зовнішність людини також характеризується із залученням образу молока: ***як скупаний в молоці; кров з молоком***. Практики повсякденного побуту відбиваються в українській фразеології: ***збирати вершки на молоці*** [брати собі все найкраще]; ***шукати кістки в молоці*** [вередувати, прискіпуватись до к-сь], ***як з цапа молока*** [немає зовсім]. Про неприємне, моторошне відчуття від чийогось погляду: ***аж молоко кисне***.

Практично однакову активність в утворенні фразеологічних одиниць в англійській і українській мовах демонструють номінативні одиниці *nut* (Fa = 9) і *gorix* (Fa = 8). Образи, що утворюють відповідні ФО в різних мовах, є різними, крім одного ***a tough (or hard) nut (to crack)*** [someone who is difficult to deal with or hard to beat; a formidable person] і ***твердий, міцний горішок*** [людина зі складним характером]. Кожна із цих фразем має споріднену фразему, в якій ідея міцності горіха розвивається далі.

В англійській мові реєструємо ***take (or use) a sledgehammer to crack a nut***, дослівно це означає *використати кувалду щоб розколоти горіх*, як пояснює словник, [a sledgehammer is a large, heavy hammer used for such jobs as breaking up rocks and driving in fence posts]. Фразема унаочнює безглуздя використання непропорційно потужного знаряддя для виконання доволі дрібної операції: [use disproportionately forceful means to achieve a simple objective]. Українська ФО ***горішок не по зубах*** також відходить від образу людини зі складним характером і просто констатує складність якоїсь справи [дуже складна справа, не по зубах к-сь]. У разі, якщо складне завдання було все ж таки розв'язане, то це позначається ФО ***розкусити твердий/міцний горішок***.

Решта англійських ФО із кластера *nut* з різних боків висвітлює образ збудженої чи навіть навіженої людини ***be nuts about*** [be very enthusiastic about or

fond of]; **do your nut** [be extremely angry or agitated]; **off your nut** [out of your mind; crazy], людина не сповна розуму отримує фразеологічну номінацію **nutty as a fruitcake**, дослівно *фруктовий торт з горіхами*. Словник пояснює значення і час появи ФО [completely crazy. *Nutty* meaning 'mad or crazy' dates from the late 19th century]. Мотиваційною ознакою для метафоричного переносу слугує форма голови і горіха. А далі через метонімію йде семантичний розвиток від позначення голови до позначення людини (з такою головою).

В українських ідіомах кластеру *gorix* більше половини складників реалізують образ горіхів як покарання, лайки за якусь провину: **дати на горіхи**, **дістатися на горіхи**, **заробити на горіхи**, **мати на горіхи**, **перепастися на горіхи**. Мотивація цих ФО неясна, можливо йдеться саме про твердість горіхів, які важко або неможливо розкусити.

Майже однакові показники продуктивності виявляються у номінативних одиниць *butter* (Fa = 6) і *масло* (Fa = 7). Кластер з опорним словом *butter* було майже повністю описане при аналізі кластера *bread*. До сказаного вище додамо лише опис однієї ФО з опорним словом *butter*, яка відбиває досвід господарчої діяльності, пов'язаної із маслом. Як відомо воно важко ріжеться ножом. Якщо ж ніж гарячий, справа стає зовсім легкою. Саме ця дія образно осмислена у ФО **like a hot knife through butter** [very easily, without any resistance or difficulty]. До кластеру *butter* впритул наближена ФО з опорним словом *bread-and-butter* = *бутерброд*, *хліб з маслом*. Ця ФО цікава тим, що відбиває соціальні практики англомовного етносу: після гостювання у когось чемні люди надсилають господарям лист подяки за гарний прийом: **a bread-and-butter letter** [a guest's written thanks for hospitality].

Українська фразеологія послуговується образом масла як утіленням добробуту, заможності. Майже всі ФО відповідного кластеру висвітлюють цю тему: **як вареник у маслі**; **купатися як сир у маслі**; **молочні ріки і масляні береги** – це все про безтурботне, забезпечене життя, матеріальний достаток. Не дивно, що для передачі великого задоволення використовується ФО **як маслом по душі**, а справа, що легко і без перешкод вирішується, визначається ідіоматичною фразою **як по маслу**.

Цікаво, що семантично близька до номінативної одиниці *масло* НО *жир* є протилежно зарядженою: якщо всі одиниці з опорним словом *масло* позначають щось приємне і бажане, то всі ФО кластеру *жир* (Fa = 7) є негативно оцінними. Див.: **біситися з жиром**; **казитися з жиром** [вередувати, каверзувати, дуріти з розкошів], про людину з надлишковою вагою говорять, користуючись ФО **запливти жиром**; **розливатися від жиру** [стати дуже товстим]. А фразеологізм **обрости жиром** вже стосується не статури людини, а його душі: [ставати інертним, байдужим].

Англомовний відповідник *fat* (Fa = 4) позбавлений такої послідовно негативної оцінної забарвленості, втім згадаймо, що і НО *butter* не мала виключно позитивної оцінності. Кластер ФО *fat* містить як нейтральні, так і оцінні (з різними оцінками) ідіоматичні вирази. Нейтральним вважаємо ФО біблійного походження **kill the fatted calf** [produce a lavish celebratory feast], це

алюзія на Новий Заповіт, епізод повернення блудного сина, на відзнаку чого щасливий батько віддав наказ заколоти свого найкращого відгодованого бичка. Позитивно оцінною є інша біблійна фразеологічна одиниця *live off the fat of the land*, словник дає наступне пояснення [have the best of everything. In *Genesis* 45:18, Pharaoh tells Joseph's brothers: '*ye shall eat the fat of the land*'. **Fat** meaning '*the best part*' or '*choicest produce*' is now found only in this expression]. А негативну оцінність вбачаємо у ФО *the fat is in the fire* [something has been said or done that is about to cause trouble or anger].

У високочастотній зоні англomовного переліку НО міститься номінативна одиниця *bean* (Fa = 6), в українському переліку їй відповідає низькочастотна НО *боби* (Fa = 1). Формально-змістову близькість спостерігаємо між англійською ідіомою *not have a bean* [be penniless] і українською *зоставатись на бобах* [ні з чим, без нічого], при цьому українська ідіома трохи ширше за семантикою, оскільки згідно дефініції не обмежує нестатки виключно грошовими одиницями. Англomовний словник уточнює: [in the sense of 'a coin', *bean* now survives only in this phrase].

Іменник *bean*, крім прямого номінативного значення *боби, квасоля*, має значення *щось незначне, мало вартісне*. Про це свідчить ФО *a hill of beans* [something of little importance or value]. Фразеологічна одиниця із позитивною забарвленістю *full of beans* [lively; in high spirits] походить із практики розведення коней, яких з великою користю відгодовували бобами [This phrase was originally used by people who work with horses, and referred to the good condition of a horse fed on beans]. Зовсім десемантизованою вбачається НО *bean* у фразеологізмі *know how many beans make five* [be intelligent; have your wits about you]. ФО *give someone beans* [scold or deal severely with a person] перегукується із українською *дистатися на горіхи* в обох випадках НО є десемантизованою, а фразеологізми є образним і семантично неподільними.

Такий фундаментальний продукт харчування як м'ясо потрапляє у високочастотну зону фразеологізмів англійської мови (НО *meat* = 7) і в середньочастотну зону української мови (НО *м'ясо* = 3), при цьому ані формальних, ані змістових паралелей між відповідними ФО не спостерігається. В англійській фразеології ідея фундаментальності цього продукту харчування присутня у ФО *meat and potatoes* [ordinary but fundamental things, basic ingredients], *be meat and drink to* [be a source of great pleasure or encouragement]. Кілька фразеологізмів побудовані по атрибутивній моделі із опорним словом *meat*: *dead meat* [in serious trouble], *easy meat* [a person overcome, outwitted without difficulty], *strong meat* [language to be found unacceptably forceful or extreme]. Приготування страв із молотого м'яса відбите у образі легкої перемоги у бійці, сварці, суперечці *make mincemeat of*. Яскравий і наочний образ сендвіча із м'ясною начинкою візуалізує картинку м'яса, затиснутого між двома скибками хліба *the meat in the sandwich* [a person who is awkwardly caught between two opposing factions].

Українська фразеологія використовує НО *м'ясо* лише тричі, одна із цих фразем має алюзію до м'яса як продукту харчування *ні риба, ні м'ясо* [ніякий;

безвольна людина], решта ФО повністю трансформують образ харчового продукту у метафоричні ідіоми *гарматне м'ясо* [ті, кого посилають на загибель] і *вирвати з м'ясом* [(видирати) неакуратно, насильно, не церемонячись].

Типово англосаксонською, особливо американською випічкою є пиріг. Це відбивається у низці ідіоматичних виразів із опорною лексемою *pie*, в нашій вибірці нараховується 8 ФО з такою НО. Не дарма пиріг вважають блюдом американської кухні: про це свідчить ФО *as American as apple pie* [typically American in character]. Щось, що дуже легко отримати, виконати, позначається ідіомою *easy as a pie*. Широко відомою є фразеологізм *have a finger in a pie / in every pie* [be involved in the matter, especially in annoyingly interfering way]. Щось дуже бажане, але недосяжне позначається римованою ідіомою *a pie in the sky*. Цікавою за своїм походженням є ФО *eat a humble pie* [make a humble apology, accept humiliation]. Словник пояснює, що ідіома побудована на співзвучності слів *humble* і *umbles*, [meaning 'offal', which was considered to be an inferior food] (*потрухи, тельбухи, висівки*). ФО *A piece / a slice of the pie* позначає долю в сумі грошей, або якомусь бізнесі, що підлягає поділу. Український відповідник англословній НО *pie* слугує *пиріг* (Fa = 1). Вибірка реєструє єдину ФО із відповідною опорною одиницею: *мазати пирогом зверху* [балувати, розбещувати когось].

Останнім у проаналізованому сегменті високочастотних англословних НО (що мають еквіваленти в українських одиницях) зазначаємо НО *egg* (Fa = 9) і *яйце* (Fa = 1). Робимо припущення, що яйця займали важливішу позицію в повсякденному раціоні англійського етносу у порівнянні з українським. Єдина українська ідіома зі згадкою про яйце є такою: *не вартий виїденого яйця* [який не має ніякого значення, яким можна знехтувати], аналогів в англословній фразеології словники не реєструють.

При цьому палітра різних ФО у англословному кластері *egg* дуже велика і базується на різних ситуаціях, від більш-менш реалістичних до абстрактних. Так, кілька разів згадується дія *висмоктувати яйце*: *teach your grandmother to suck eggs* [presume to advise a more experienced person], словник надає довідку про те, що прислів'я *you can't teach your grandmother to suck eggs* функціонує у мові з XVIII ст., слугуючи застереженням щодо недоцільності повчання когось розумнішого і досвідченішого [a caution against any attempt by the ignorant or inexperienced to instruct someone wiser or more knowledgeable]. Наказ співбесіднику піти геть евфемістично виражається ідіомою *go suck an egg* [go away (expression of anger and scorn)].

До реалістичних ситуацій, що підлягали образному переосмисленню, належить ФО *over-egg the pudding/cake* [go too far in embellishing, exaggerating doing smth], тобто зіпсувати справу зайвим прикрашанням і перебільшенням, подібно до того як кухар псує випічку, використовуючи завелику кількість яєць. Біль-менш реалістичною є ситуація, трансформована у ФО *with egg on your face* [appearing foolish or ridiculous].

Нереальною ситуацією, образно трансформованою у фразеологізмі, є можливість ходіння по яйцях *walk on eggs* [be extremely cautious about your words

or actions]. Вигадана ситуація, що знайшла своє сюжетне втілення у гумористичному скетчі, трансформується у ФО *a curate's egg* [smth that is partly good and partly bad], це квінтесенція гуморески, що була опублікована в журналі Punch ще у 1895 році, в якій йшлося про сніданок, в якому брали участь єпископ і сором'язливий кюре, між ними відбувається діалог. BISHOP: *I'm afraid you've got a bad egg, Mr Jones.* CURATE: *Oh no, my Lord, I assure you! Parts of it are excellent!* Зрозуміло, що яйце не може бути частково зіпсованим, а частково гарним. Саме ця безглуздість і відбита у відповідній ФО. Філософський вимір думки реалізує ФО *a chicken-and-egg problem* [an unresolved question as to which of the two things caused the other], відповідь на питання *що було раніше: курка чи яйце?* досі не знайдене і не може бути знайдене у принципі.

Звертаючись до україномовного переліку високочастотних НО, що слугують опорним компонентом різноманітних ФО, зауважимо, що майже всі вони вже були проаналізовані вище, поза увагою залишився лише кластер *перець* (Fa = 6). Прямого відповідника *pepper* в англomовному переліку немає, тому з певною пересторогою обираємо у якості відповідника англomовну одиницю-гіперонім *spice* (Fa = 1). Українські ФО, зібрані у кластері *перець*, в більшості своїй є негативно забарвленими висловлюваннями: *дісталоя перцю з квасом* [хтось зазнав багато горя, страждань]; *піднести перцю* [робити щось неприємне, образливе, прикре]; *підсипати перцю* [сприяти підсиленню неприємних почуттів, настроїв, ускладнювати стосунки з к-сь]. Кілька фразеологізмів номінують манеру спілкування: *додати перцю* [робити висловлювання гострішим, дошкульнішим, уїдливішим]; з *перцем* [запальний, гарячий, гострий на язик]. Про певний темперамент людини можна сказати, що вона *має серце з перцем*, тобто вона є [запальна, гостра, дотепна]. Англійський гіперонімічний відповідник *spice* повністю позбавлений негативної забарвленості і навпаки несе позитивну оцінність: *variety is the spice of life* [new and exciting experiences make life more interesting].

Розглядаючи фразеологічний фонд певної етноспецифічної мови, ми трактуємо його як своєрідний код відповідної етнокультури. В нашому випадку це етнокультура українського та англосаксонського етносів. Розглянувши високочастотні переліки фразеологічних кластерів на позначення тих чи тих продуктів харчування, бачимо, що переважна більшість із них певним чином перетинаються, іноді співпадаючи по своїй продуктивності, частіше варіюючи в абсолютних показниках. Середньочастотна та низькочастотні зони виявляють значно менше відповідників англomовних і україномовних фразеологічних одиниць із опорною номінативною одиницею на позначення їжі (того, що споживають, чим частують один одного).

На особливу увагу дослідника заслуговують НО, які присутні виключно в одній із двох описаних мов. Ми умовно назвали їх "**ендемічними**" одиницями. Термін *ендемік* було запозичено фольклористикою із біології. Він означає фольклорний мотив, міфологічний або фольклорний сюжет, який має обмежену область поширення (ареал). В нашій трактовці *ендемік* – це мовна одиниця певної вибірки, що реєструється виключно в одній із кількох порівнюваних мов.

Таких номінативних одиниць багато у нашому списку: англомовний реєстр на 70% складається із одиниць, що не мають відповідників в українському реєстрі. Своєю чергою український реєстр містить 69% подібних ендемічних номінацій. Передбачувано найменша їх представленість зареєстрована в високочастотній зоні (англомовний перелік містить 1 НО на всі 10 НО цієї зони і становить 10% високочастотної вибірки), український перелік у високочастотній зоні має 5 ендемічних НО із загальної кількості 11, тобто 45%. Середньочастотна зона показує в англійському переліку НО на позначення їжі 26 ендемічних назв, або 73%, водночас в українському переліку таких налічуємо 20 НО, або 61%. Низькочастотні зони надзвичайно багаті на ендемічні НО: 50 НО, або 78% в англійському переліку, 43 НО, або 83% в українському переліку.

Це явище, на наше переконання, заслуговує окремого аналітичного розгляду, оскільки імовірно віддзеркалює густаторні ідіосинкразії двох порівнюваних етнокультур. В межах даної публікації розглянемо виключно ендемічні НО на позначення їжі, що слугують опорними компонентами фразеологізмів, зареєстрованих у високочастотній зоні кожного переліку.

Як було сказано вище, в англійській мові в цій зоні зустрічаємо єдину НО, що не має відповідника в українській вибірці. Це *cake* (Fa = 10). Деякі ФО з цим опорним словом вочевидь базуються на наочному образі торта, наприклад, *the cherry on the cake* [a desirable feature perceived as the finishing touch of smth that is already inviting or worth having] або *the icing / frosting on the cake* [an attractive but inessential addition or enhancement]. Обидві ідіоми візуалізують "картинку" торта, прикрашеного в першому випадку вишенькою, в другому – глазур'ю, але за кожною із цих двох картинок стоїть різна оцінно-ситуативна семантика: вишенька на торті – щось дуже бажане і гарне, глазур на торті – щось привабливе, але зайве, таке, що не надає тортові особливої цінності, не слугує його покращанню.

Лексема *cake*, яка узуально не є оцінно забарвленою, в окремих ФО стає носієм позитивної оцінності: *cakes and ale* [merrymaking], *take the cake* [be the most remarkable], *sell like hot cakes* [be sold quickly and in large quantities]. Філософським є зміст англійського прислів'я *you can't have your cake and eat it* [you can't enjoy both of two desirable but mutually exclusive alternatives].

Усталеність форми фразеологічного звороту і неможливість вносити щонайменші зміни у словесний ряд наочно демонструють дві позірні однакові ідіоми: *a piece of cake* [smth easily achieved] та *a slice of the cake* [a share of the benefits or profits]. Вибір одного із двох синонімів (*piece* VS *slice*), а також вживання нульового або визначеного артиклів міняє сенс всього висловлювання.

В українському переліку НО на позначення їжі високочастотна зона містить 5 ендемічних НО: *каша* (Fa = 15), *сало* (Fa = 10), *мак* (Fa = 9), *кислиці*, *тісто* (Fa = 5). Ендемічна НО *каша* називає традиційне блюдо повсякденного харчування простого люду, тому вік людини можна позначити кількістю з'їденої каші: *мало каші з'їв* [дуже молодий, недосвідчений]. Приготування каші фігурує у багатьох ФО, нейтральним за оцінністю є тільки дві з них *каші не звариш (з кимось)* [не домовишся, не дійдеш згоди, взаєморозуміння], *не дати*

наплювати собі у кашу [вміти захищати себе]. Решта ФО, що відбивають ідею приготування і куштування каші, забарвлені виключно негативно: **заварити кашу** [затіяти щось клопітне, що загрожує неприємними наслідками], **заварилася каша** [почалася складна, переважно неприємна справа; зчинилася сварка, бійка], **наварити каші** [наробити лиха], **в кашу вкинути** [затіяти неприємну, складну, клопітну справу]. Якщо комусь не вдалося здійснити заплановане, про нього скажуть, що **йому каша скисла**.

Етноспецифічні культурні практики сватання, залищання відображені у ФО **скуштувати гарбузової каші**, це означає, що комусь відмовлено у сватанні. Ціла група ФО мають опорною номінативною одиницею образне словосполучення **березова каша** [різки для покарання], вочевидь вони робились із березових гілок, якими і сікли за якусь провину. Згідно українській фразеології березову кашу можна скуштувати, пригоститися нею можна нагодувати когось: **скуштувати березової каші** [бути побитим], **всипати березової каші** [побити когось різками; дуже вилаяти], **пригощати березовою кашею** [відшмагати когось лозиною, різкою].

Наступні ідіоми із ендемічною НО утворюють кластер *сало*, традиційний продукт українського раціону, який не дуже поширений за межами нашої держави, чим і пояснюється ендемічність цієї НО. Образ сала переважно має позитивне ціннісне забарвлення: якщо хтось дуже охочий до чогось, про нього скажуть, що він ласий **як циган до сала** [дуже, надзвичайно], про того, хто поглядає на когось/щось ласо, пожадливо, заздрісно, скажуть, що він дивиться **як кіт на сало**. Образ кота, ласого до сала, відтворений у образній ФО **чия кішка сало з'їла** [(знати) хто винен]. Якщо комусь дуже радісно і приємно, про нього можна сказати, що йому **як салом по губах**. Але якщо хтось підлещується, говорить нещиро і догідливо, то його звинуватять, що він говорить **як салом по губах мастить**. Жартівлива ідіома **на комариному салі** позначає несмачну страву, яка зовсім пісна, не мащена. Незвичайне використання сала згадується у ФО **мастити салом п'яти** [втекти звідкись], жартівливо загрозово звучить ідіома **як на сало** [(годувати когось) досхочу, надмірно], адже на сало годують свиню, яку збираються заколотити. Зовсім неприємні асоціації викликає фразеологічна одиниця **залити сала за шкіру** [завдати комусь великого горя, страждань].

Такий продукт як мак, безумовно, добре відомий в різних культурах, в тому числі і в англосаксонській, але наша вибірка фіксує ендемічний статус НО *мак*, який утворює кластер із 9 фразем. Провідною характеристикою, що підлягає образному переосмисленню в українській фразеології, є дуже маленький розмір макового зерна. Див., наприклад наступні ФО: **на макове зерно** [дуже мало, хоч трохи], **як макове зерня** [дуже малий], **ні на макову росину** [ніскільки, нітрохи, зовсім]. Про голодну людину, яка нічого не їла і не пила певний час, скажуть **і макової росини в роті не мала**.

Наявність маку в раціоні людини слугує рисою достатку: **не з маком** [(було, стало) тяжко, погано, сутужно], **і з маком, і з таким** [(трапляється) і краще, і гірше, всіляко]. Нещира, удавано доброзичлива людина говорить **аж з**

медом і маком. Як відомо, мак часто труть макогоном у макітрі для приготування страв, ймовірно ця дія (розтирання маку до кашки) лягла в основу образності наступного фразеологізму *втерти маку* [побити когось, суворо покарати]. І на завершення опису цього кластеру нагадаємо широко відомий вислів *дуля з маком під ніс* [(заперечення) не буде так, зовсім ні; зовсім нічого].

Ендемічною українською НО є високочастотна одиниця *кислиці* (Fa = 5), це назва плодів дикої яблуні, вони мають неприємний, дуже кислий смак, що і відбивається в самій назві цього фрукта. Не дивно, що всі фразеологічні одиниці із опорним словом *кислиці* відзначаються негативною забарвленістю. Людина, яка скаржиться, плаче, піддається відчаю, згідно фразеологічній картині світу *розводить кислиці*. Якщо хтось глянув на когось скося, неприязно, то це буде відбито у ФО *мов кислицю з'їв*. Кілька фразеологізмів на позначення покарання спираються на образ кислиць: *дістанеться на кислиці* [хтось буде покараний за якусь провину], *тикати під ніс кислиці* [сварити когось], *пробувати кислиць* [зазнавати покарання, докорів, тиску].

Цікавим є той факт, що назва значно смачнішого фрукта *яблуко*, який певно був у раціоні українців, зовсім не фігурує у фразеологічному фонді української мови.

Останнім у групі високочастотних ендеміків української мови є НО *тісто*. Всі ФО цього кластеру використовують образ тіста, як "будівельного матеріалу", з якого "зліплена" людина. Тому схожі між собою люди позначаються як *з одного тіста*, а несхожість виражена ФО *з іншого тіста*, причому йдеться не тільки про зовнішню схожість/несхожість, але і про внутрішній світ людини: *не з такого тіста* [зовсім інший, особливий, відрізняється від к-сь поглядами, вдачею, становищем]. Наочним є фразеологізм *не того тіста книш*, в якому згадується пекарський виріб у вигляді білого хліба, змащеного салом або олією, із завернутими всередину краями. Про безвольну людину, непослідовну у своїх поглядах, переконаннях і діях скажуть, що вона *з м'якого тіста*.

В нашій публікації стосовно сенсорної лексики англійської, української і російської мов (Колегаєва, 2018) ми ввели термінопоняття *сенсорний образ-прототип*, який слідує із висунутої і доказаної тези про те, що словникові дефініції номінативних одиниць сенсорної семантики (зокрема смакової) повинні відображати філогенетично усталені пари сприйманого об'єкта і його прототипової характеристики в царині смакових відчуттів. Подібний об'єкт (носії характеристики) називаємо *сенсорним образом-прототипом*. Наші дослідження, відображені у згадуваній статті, показали наступні результати: *гіркий* повністю позбавлений будь-якого лексикографічно зафіксованого прототипового еталона. Його дефініція в тлумачних словниках зводиться до опису неприємного, гострого смаку, протилежного до солодкого. Решта три смаки мають свої прототипи в усіх досліджуваних мовах (в тому числі англійській, українській): *лимон* для *кислого*, *цукор* для *солодкого*, і *сіль* для *солоного*. На додаток в українській мові, як свідчать словники, прототипом

солодкого також виявляється *мед*, прототипом *кислого* заявлений також *оцет* (там само: 60-62).

Наше теперішнє дослідження, яке значною мірою дотичне до поняття сенсорної (смакової наразі) семантики і її переломленні у дзеркалі фразеології, надало цікавий матеріал для розгляду ФО густаторної семантики в такому лінгвокогнітивному вимірі. Аргіогі ми вважали, що сенсорні образи-прототипи мають бути представлені у розглядуваному матеріалі. Але отримані вичерпні переліки фразеологізмів, що таким чи іншим чином висвітлюють смакову характеристику опорних номінативних одиниць, внесли певні корективи у попередню гіпотезу. Абсолютно гомогенною виявилась єдина смакова характеристика *солоний*, яка корелює із образом-прототипом *salt* (Fa = 10), *сіль* (Fa = 21). Смакова характеристика *sweet*, *солодкий* не корелює із образом-прототипом *sugar*, *цукор*, але більше чи менше пов'язана із образом-прототипом *honey* (Fa = 1) та *мед* (Fa = 21). Смакова характеристика *sour*, *кислий* згідно даним тлумачних словників має образ-прототип *lemon*, *лимон*, *оцет*. Наша вибірка показала, що для англійських ФО ця риса притаманна небагатьом ідіомам, що містять лексему *lemon* (Fa = 2), але українські ФО корелюють виключно із НО *кислиці* (Fa = 5) і жодного разу не перегукуються із образом *лимона* чи *оцту*. Пересвідчуємось, що фразеологічний сегмент національного словникового запасу тієї чи іншої мови являє собою окреме поле досліджень у царині мовної семантики і лінгвокогнітивістики.

Висновки. Завершуючи виконаний лінгвосеміотичний і лінгвокультурологічний аналіз англійських і українських фразеологічних одиниць, що містять вербалізацію образу їжі, нагадаємо, що такий аналіз передбачав порівняльний опис двох масивів мовних одиниць формату ідіом. Матеріал дослідження виокремлювався із фразеологічних словників за семантичною ознакою *їжа* (в широкому сенсі слова, тобто все, що споживається людиною, все, чим її частують). Переважна більшість фразеологічних одиниць (ФО) є результатом семантичної трансформації (метафоричної, метонімічної, гіперболічної і т.інш.). Із загальної вибірки для даного етапу дослідження були виокремлені тільки ті ФО, які містили номінацію їжі як такої, ці номінації слугували опорними одиницями, навкруги яких формувались відповідні кластери ФО. Кількість ідіом з єдиним опорним словом визначала частотний ранг такої номінативної одиниці (НО).

Всі наявні у вибірці НО було розподілено на частотні зони: високочастотну (Fa від 5 до 11 в англійській вибірці і від 5 до 33 в українській), середньочастотну (Fa від 2 до 4) і низькочастотну (Fa = 1). Англійський і український переліки НО порівнювались між собою для виділення ідентичних номінативних одиниць і одиниць, які ми пропонуємо називати *ендемичними*, тобто таким, що присутні у фразеологізмах однієї мови і відсутні в іншій. Детальному аналізу підлягали високочастотні зони НО: в англійському переліку в неї входять 10 НО, сумарно їх кластери ФО утворюють 81 ідіому. Український перелік у високочастотній зоні охоплює 13 НО, що реалізуються у

171 ідіомі. Всі вони були розглянуті в даній роботі, спочатку ті, що мають відповідники в іншій мові, потім ті, що є ендемічними.

Ретельний формально-змістовий аналіз ідіом високочастотних зон англійської і української мови показав, що між ними існує дуже мало збігів (навіть за умови еквівалентних НО), такими є переважно аллозивні ФО, що ідуть із ідентичних джерел, частіше за все із Біблії. Але у цілому кожний етнос має власну фразеологічну картину світу із власними вподобаннями, пересторогами, небажаними речами у побуті, людському спілкуванні, суспільному устрої. Вивчення, аналіз і опис цих картин світу є захоплюючим завданням, якому ми слідуватимемо у подальших публікаціях.

Список літератури

- Карвасарский Б.Д. Клиническая психология. 2004. URL: <http://koob.ru>
Коллегаева И.М. Сенсорная метафора и синестезия как языковой феномен: лингвокогнитивный аспект. Стат'я 1. *Записки з романо-германської філології*. 2018. Вип. 2 (41). С. 56-66.
Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры. *Теория метафоры*. М.: Прогресс, 1990. С. 68-81.
Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Спб.: Издательство Питер, 2002. 720 с.
Maslow A. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 50 (4), 1943. P. 370–96.
Maslow A. Motivation and Personality. NY: Harper, 1954.
Словник фразеологізмів української мови / В. Білоножко, І. Гнатюк, В. Детчук, Н. Неровня, Т. Федоренко. Київ: Наукова думка, 2003.
Book of Idioms from A to Z. URL: easypacelearning.com

References

- Karvasarskij, B.D. (2004). Klinicheskaja psihologija. URL: <http://koob.ru>
Kolegaeva, I.M. (2018). Sensorная метафора і синестезія як мовного феномена: лінгвокогнітивний аспект. Стат'я 1. *Zapiski z romano-germans'koї filologii*. Vip. 2 (41), 56-66.
Ortega-i-Gasset, H. (2002). Dve velikie metafory. *Teorija metafory*. M.: Progress, 68-81.
Rubinshtejn, S.L. (2002). Osnovy obshhej psihologii. Spb.: Izdatel'stvo Piter.
Maslow, A. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 50 (4), 370–96.
Maslow, A. (1954). Motivation and Personality. NY: Harper.
Slovník frazeologizmiv ukraїns'koї movi (2003). / V. Bilonozhko, I. Gnatjuk, V. Detchuk, N. Nerovnja, T. Fedorenko. Kiiv: Naukova dumka.
Book of Idioms from A to Z. URL: easypacelearning.com

Стаття надійшла до редакції 27.08.2021 р.